

Nitel Araştırma Yöntemlerinden Doküman İncelenmesi

Document Analysis from Qualitative Research Methods

ÖZET

“Araştırılmak istenen konu hakkında bilgi sağlayan her türlü yazılı materyale doküman adı verilmektedir”. Doküman; toplumla ilgili bilgi edinmeyi sağlamakta olan materyaller olup, araştırmacının fiillerinden bağımsız bir şekilde vardır. Araştırmacılar toplumların kültürlerini, göreneklerini, inanç ve ibadetlerini ve onlarla alakalı günümüzde bilinen çok şeyleri dokümanların analizi aracılığıyla sağlamaktadır. Bundan ötürü “doküman incelenmesi, araştırılması hedeflenen konular hakkında bilgi içeren belgelerle veri sağlama tekniği ve analiz yöntemidir. Genel olarak dokümanlar arasında; fotoğraflar, filmler, plaklar, ses kayıt materyalleri, binalar ve heykeller gibi günümüze ulaşan şeyler ve kavramlar hakkında kaleme alınan her çeşit mektuplar, raporlar gibi kayıtlardan oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nitel Araştırma, Doküman, İnceleme

ABSTRACT

“Every written material that provides information about the subject to be researched is called a document”. Document; These are materials that provide information about the society and exist independently of the actions of the researcher. Researchers provide the cultures, customs, beliefs and practices of societies and much known about them today through the analysis of documents. Therefore, “document analysis is the technique and analysis method of providing data with documents containing information about the subjects targeted to be researched”. In general, among the documents; It consists of all kinds of letters, reports, etc. written about things and concepts that have survived to the present day, such as photographs, films, records, sound recording materials, buildings and sculptures.

Keywords: Qualitative Research, Document, Review

DOKÜMAN KAVRAMI

“Araştırılmak istenen konu hakkında bilgi sağlayan her türlü yazılı materyale doküman adı verilmektedir” (Balci, 2006; Akt: URL, 2021). Doküman; toplumla ilgili bilgi edinmeyi sağlamakta olan materyaller olup, araştırmacının fiillerinden bağımsız bir şekilde vardır (Corbetta, 2003; Akt: URL, 2021).

Araştırmacılar toplumların kültürlerini, göreneklerini, inanç ve ibadetlerini ve onlarla alakalı günümüzde bilinen çok şeyleri dokümanların analizi aracılığıyla sağlamaktadır. Bundan ötürü “doküman incelenmesi, araştırılması hedeflenen konular hakkında bilgi içeren belgelerle veri sağlama tekniği ve analiz yöntemidir”(Yıldırım Ve Şimşek, 2006; Akt: Erten, 2013: 10)

Genel olarak dokümanlar arasında; fotoğraflar, filmler, plaklar, ses kayıt materyalleri, binalar ve heykeller gibi günümüze ulaşan şeyler ve kavramlar hakkında kaleme alınan her çeşit mektuplar, raporlar gibi kayıtlardan oluşmaktadır. (Karasar, 2020: 229).

DOKÜMAN İNCELEMESİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Doküman incelenmesi kendine has bir araştırma metodu olduğu gibi, farklı nitel yöntemlerle kullanılması daha fazla bilgi edinmeyi sağlamaktadır. Doküman inceleme yöntemi dilbilimcilerden, tarihçilerden ve antropologlardan rağbet gören bir metot olup; sosyologların ve psikologların da kuram geliştirmek için kullandıkları bir metottur. 1930 ve 1950 yılları arasında sosyal bilimlerde yaygın bir şekilde kullanımda iken, 1960 ve 1970’lerde önemli bir seviyede ihmal edilmiştir. Nitel araştırma tekniklerinin esası üç temel eylem; sormak, gözlemek ve okumaktır. Doküman incelenmesinde en çok üzerinde durulan eylem okuma faaliyetidir (URL, 2021).

Bilimsel yönüyle doküman incelenmesi ise amaçlanan kavram hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analiz edilmesidir. Burada sözü edilen kitap, gazete, dergi, mektup gibi yazılı materyaller ile birlikte filmler,

Ahmet Karadaban¹
Celal Kaplan²
Ömer Özek³
Celil Çaksu⁴
Filiz Aküzüm⁵
Mustafa Aydın⁶

How to Cite This Article
Karadaban, A., Kaplan, C., Özek, Ö., Çaksu, C., Aküzüm, F. & Aydın, M. (2023). “Nitel Araştırma Yöntemlerinden Doküman İncelenmesi”, International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 9(67): 2666-2670. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/smryj.67567>

Arrival: 06 November 2022
Published: 31 January 2023

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

televizyon programları, resim, fotoğraflar gibi kayıtlarda doküman incelmesinde kullanılan araç gereçlerdendir. (Yıldırım Ve Şimşek, 2013; Akt: Kısa, 2020: 130).

Dokümanların araştırmacıların fiillerinden ayrık bir şekilde inşa edilmeleri başka araştırma yöntemlerine nazaran bir takım avantajlar barındırmaktadır. Örneğin tepki verememeleri, geçmiş ile ilgili çalışma olması gibi (URL, 2021).

Doküman incelemenin en önemli yanı araştırma ile belge arasında, iletişimin gerekliliğidir. Dokümanın ifade etmek istediği ile araştırmacının anladığı arasındaki farkın azalması nispetinde iletişimin başarısı artar (Erten, 2013: 10)

Wellington, Bathmaker, Hunt, McCulloch ve Sikes (2005; Akt: Örucü, 2020: 230) iyi bir doküman incelemenin özelliklerini şöyle sıralamaktadır;

1. Araştırma soruları ekseninde çerçeveselendirilmesi.
2. Çalışmayla doğrudan ilişkili olması, gereksiz bilgilerden arınmış olması.
3. Okuyucu açısından anlaşılır olması ve metin içerisinde buna hizmet edecek alt başlıklar ve özet paragrafların bulunması.
4. Özet ya da derleme kaynaklar yerine, mümkün olduğunca birincil kaynakların ve özgün araştırmaların kullanılması.
5. Her aşamada seçici davranarak, “ Neden bu bilgiyi ya da kaynağı kullanıyorum? Sorusuyla kontrol sağlanması.
6. Kullanılan çalışmaların hangi kriterlere göre dahilya da hariç tutulacağı net belirlenmesi, sınırların çizilerek ilişkisiz detaylarda kaybolmamak.
7. Literatürün mekanik ve kısa özet formatında olmaması.

Tüm bu prensipler göz önüne alındığında, araştırmacının çalışmalarında mevcut bulgular, görüşler, tezler ve tartışmalar ile istenilen bir iletişim içinde bulunduğunu, kavramsallaştırdığını ve benimsediğini yansıtmaya kaliteli bir literatür taramasının en önemli özelliği olarak görülebilir.

DOKÜMAN TÜRLERİ

Yazılı Dokümanlar

Dokümanlar geçmiş ile ilgili bizlere bilmeyeceğimiz pek çok şeyler hakkında bilgi veren belge, kaynak ve yapıtlardan oluşmaktadır. Ayrıca dokümanlar günümüzde çokça insanların ve araştırmacının bilgi derlemesine ve düşünce geliştirmesine olanak veren ve önem arz eden bilgi kaynakları ve iletişim materyalleridir. Yazılı kaynaklar; kitap, dergi, arşiv, istatistik raporları ve günlük gazeteler gibi materyallerden oluşmaktadır(Erten, 2013: 11).

Kitaplar

Yazılı kaynaklar arasında en yaygın veri kaynakları kitaplardır. Araştırma konusu ile alakalı kitapların nerede mevcut olduğu ve ulaşmanın mümkün olup olmadığını araştırmadan önce kaba bir şekilde belirlenmesi araştırma konusunda ilk adım atılmış olacaktır (Erten, 2013: 11).

Dergiler

Yazılı dokümanlar biri de dergilerden özellikle bilimsel dergiler, bilim dünyasına yardımcı bir doküman kaynağı oluşturmaktadır (Erten, 2013: 11).

Arşivler

Genellikle, basılmayan kayıtların, kararların, mektupların, dilekçelerin, anı ve mektupların muhafaza edildiği yerlerdir. Arşivler herkese açık olmamasından ulaşılması izne tabi tutulan yerlerdir (Karasar,2020: 236).

Arşivler, mülkiyetlerine göre; özel ve kamu diye ikiye ayrılmaktadır. Özel arşivler; çeşitli politikacıların, bilim insanlarının, derneklerin ve şairlerin ellerinde bulundurdukları mülkiyeti kendilerine ait yerlerdir. Kamu arşivleri bakanlık birimleri, mahkeme kararları, tapuların senetleri gibi kamuoyunun mülkiyetindeki yerlerdir(Cemaloğlu, 2011: 154).

İstatistik Raporları

“İstatistik, belirli amaçlar için planlı ve sistemli olarak veriler toplama, sınıflama çözümlene ve yorumlama teknik ve yöntemlerine ait bir disiplin” olarak ifade edilmektedir. İstatistiklerin elde edilmesinde bir takım yöntem ve teknikler kullanılmaktadır (Kaptan, 1991: 209-210). Örnek olarak bir ülkenin nüfusu, okur-yazar oranı, yaş dağılımı, işsizlik oranı, tarım sektörlerde üretilen ürünlerin dağılımı vb. veriler istatistiksel verilerden elde edilmektedir (Erten, 2013: 13).

Gazete Gibi Sürekli Yayınlar

Toplumsal olayların gelişimlerini yansıtmada önemli bulgular içeren yazılı kaynaklar arasında yer almaktadırlar. Özellikle gazeteler gibisinden daimi yayınlanmakta olan ve özel veya resmi kuruluşlarla neşredildiğinden ve kamuoyuna arz edildiğinden günlük hadiseleri takip etme yönüyle insanlara gündelik bilgiler sunmakla birlikte insanlara, olaylara farklı pencerelerden bakma olanağı sunmaktadır (Erten, 2013: 13).

Sözlü Dokümanlar

Atasözleri, dini hikâyeler, ilahiler, masallar, efsaneler, destanlar, özlü sözler, keramet ve mucizeler, şarkılar, şiirler, türküler ve maniler gibi pek çok sözlü dokümanlar; toplumların örf, adet, gelenek, görenek gibisinden yaşama biçimini kültürel ve sosyal hayata dair fikirler verebilmektedir. Antropologlar, sosyologlar ve din tarih araştırmacıları ve benzeri bilimler bu çeşit dokümanları çokça kullanılmaktadırlar (Erten, 2013: 14).

Şekillenmiş Anıtlar; Kalıntı Ve Buluntular

Geçmişteki insanların yaptıkları ve kullandıkları; heykeller, kervansaraylar, hamamlar, çeşmeler, camiler, köprüler, kümbetler, piramitler, tarihsel paralar; kalıntı ve buluntulara birer örnek teşkil etmektedirler. Bu kalıntı ve buluntular geçmiş toplumların sosyal ve kültürel yaşamları hakkında bizlere fikir sunmaktadırlar (Erten, 2013: 14).

Sesli Ve Görüntülü Dokümanlar

Filmler, videolar ve fotoğraflar gibisinden görsel materyaller sesli ve görüntülü dokümanlar arasında yer alır. Bu tür malzemeler yalnız olarak araştırmanın esas veri toplama araçları olabildiği gibi, doküman incelemesinde de veri kaynakları olarak kullanılır (URL, 2021).

İnternet

Bilgisayarlar vasıtasıyla veya internet kullanımıyla elektronik ortamlardan elde edilen bilgiler söz konusudur olup, sanal ortamdaki yazılı ve görselliği olan bilgilere ulaşmayı sayılmaktadır. Mesaj, e-posta, ve web sayfaları vb. materyallerle çok farklı türden bilgi elde edilebilir (Suzuki, 2007; Akt: Baş ve Akturan, 2008 :119).

DOKÜMAN İNCELEMESİNİN GÜÇLÜ YÖNLERİ

Doküman incelenmesinin güçlü yayınları birçok araştırmacıya göre, zamandan tasarruf sağlaması, örneklem büyüklüğü, kullanılabilirlik, maliyetin az olması, tekrar tekrar kullanılabilir olması, bireysellik, özgünlük, ulaşılması kolay olmayan verilere kolay ulaşma gibi imkânlar sağlamasıdır (Bailey,1982; Bowen, 2009 Ve Corbetta,2003; Akt: Kıral, 2020: 178).

Doküman incelemesi: tarihsel olay, görenek, örf ve kültürler ile ilgili dokümanlar, araştırmacılara ait dönemi bu güne ulaştırma veya direkt ulaşılamayan konularda bilgi etme aracı olarak kullanması; gözlem görüşme tekniğindeki gibi araştırmacıya deneklerin veya katılımcının tepkiselliği gibi bir sorun mevcut değildir. Araştırmacı ve denekler direkt çevresel, duygusal davranışsal etkilenmeler bulunmamaktadır. Bundan dolayı incelemede daha nesnel veri ve değerlendirme söz konusudur. Dokümanlar anket ve deneylere nazaran daha geniş bir vakte yayılmış analiz olanağı sağlamaktadır. Geniş ve zengin veri alanı oluşturmaktadırlar, kitaplar, dergiler, heykeller, mektuplar, hatıralar, kervansaraylar, mescitler, köprüler vb. gibi (Ertan, 2013: 16-17)

Araştırmalarda doküman incelenmesinin güçlü yanlarını aşağıdaki gibi sıralanabilir (Kısa,2020: 132);

1. Süreçte katılımcı tepkiselliğinin olmayışı.
2. Geniş bir zamana dayalı bir analize olanak tanınması.
3. Geniş bir örneklem oluşturulmasına olanak sağlaması.
4. Bireye has tepki ve duyguların kendi tarafından özgün bir şekilde kaydedilmesine imkân sağlaması
5. Maliyetin gözlem, görüşme ve benzeri tekniklere nazaran düşük olması.

6. Kullanılan dokümanın nitelikli belgelerden seçilmesi ile araştırmacının güvenilirliğine ve geçerliliğine yardımcı ve destekleyici olması (Bailey, 1982; Akt: Kısa,2020: 132)
7. Verinin üzerinde ihtiyaç oldukça tekrar tekrar çalışılabilir olması.
8. Verilerin üzerinde tekrar tekrar çalışılabilir olması (Robson, 2017; Akt: Kısa, 2020: 132)
9. Konuyla ilgi ilgili kişi veya kurumlara direkt erişilemeyeceği durumlarda istifade edilmesi

DOKÜMAN İNCELEMENİN ZAYIF YÖNLERİ

Bazı dokümanlar üretilirken bu belgeyi oluşturan kişiler kendilerini haklı çıkarmak veya abartma gibi sebeplerden dolayı bu dokümanların “yanlılık ihtimali” taşıyabileceği bilinmelidir. Bilinen, tanınan ve şöhret sahibi kimseler tarafından üretilen bilgilerin korunurken, sıradan kimselerin ürettikleri belgelerin muhafaza edilmemesi “seçilmişlik” zayıflığına yol açılabilir. Araştırmacı olay, davranış veya kavrama direkt şahit olmadığı için ayrıntılara da hakim değildir. Bu sebeple dokümanların kendisine sunduğu verilerle yetinmek ve güvenmek durumundadır. Bundan ötürü dokümanlar “ bütüncül açıdan eksikler” barındırabilmektedir. Bazı dokümanlar ya kayıp eksik bölüm ya da eksik kısım ihtiva edebilir veya eksiklik olsa dahi gizlilik kapsamında muhafaza ediliyor olup, araştırmaya kapalı niteliği taşıdıklarından kendilerinde “ulaşılabilirlikten yoksun olma” durumları söz konusudur. Belgeler araştırmacıya araştırılan konu ile ilgili sözlü ve yazılı kaynaklarla bakış açısı kazandırmaktadır (Erten,2013: 17-18).

Doküman incelenmesinin birçok araştırmacıya göre; “yetersiz ayrıntı, eksiklik, düşük geri bildirim, taraflılık, kodlama zorluğu, sınırlılık, seçilmişlik, ulaşılabilirlik, standart bir formatın olmayışı” başlıkları altında işlemişlerdir (Bailey,1982; Bowen, 2009 Ve Corbetta,2003; Akt: Kırıl, 2020: 179)

Araştırmalarda doküman incelenmesinin zayıf yanlarını aşağıdaki gibi sıralanabilir (Kısa, 2020: 132).

1. Bütün dokümanlar muhafaza edilmemiş olabileceğinden kullanılan dokümanların sadece kaydeden kişi ve kurumların karakterlerini yansıtmaya olasılığı.
2. Bazı dokümanların kendisine ya da eksik olan bir kısmına ulaşmanın zor olması.
3. Dokümanların muhteva sunumlarında bir standardın olmayışından ötürü karşılaştırmanın güç olması.
4. Dokümanlar arasında bir standart olmadığı için kodlamanın zor olması (Bailey, 1982; Akt: Örüçü, 2020).
5. Araştırma dışında başka hedeflerle yazılan dokümanların içerdiği önyargı veya çarpıtmaları engellemenin zor olması (Robson, 2017; Akt: Kısa, 2020).
6. Dokümanların yanlı olabilişliği.

DOKÜMAN İNCELEMESİNİN AŞAMALARI

Doküman incelenmesi yapılırken, takip edilecek aşamalar bulunmaktadır. Fakat bu aşamalar uyması gerekli genel yönergeler olarak bakılması gerekir. Çünkü araştırmacının üzerinde uğraş verdiği dokümanlar farklı nitelikler gösterebilir. Araştırmacının dokümanlardan ne ölçüde faydalanacağı ya da dokümanları ne derece derin ve kapsamlı incelemek istediği burada önem taşımaktadır. Örnek olarak hasta raporları, mahkeme tutanakları, fermanlar, resmi mektup ve yazışmaların doğruluk seviyesi ile gazetelerin, bültenlerin vs. doğruluk dereceleri aynı olmadığından ötürü bu belgeler üzerinde inceleme yapıldığı vakit dikkatle takip edilmesi gereken hususlar farklılıklar arz edecektir. Başka bir ifade ile doküman incelenirken meseleye farklı açıdan bakmayı sağlayacak farklı kaynaklara başvurulmalıdır (Ertan, 2013: 18-19).

Uysal’a (2020: 147) göre doküman inceleme aşamalarında; dokümanlara ulaşarak denetleme, dokümanları anlama, dokümanları analiz etme ve verileri kullanma aşamalarından oluşur.

Doküman incelenmesi şu beş aşamada gerçekleşir(Kısa, 2020: 131);

1. *Dokümanlara ulaşma:* Araştırmacı, araştırmacının amacına yönelik olarak ne çeşit dokümanlara ihtiyacını belirleyip, bunlara nasıl ulaşacağını, verinin kullanımı ile alakalı prosedürün nasıl olması gerektiğini belirlemelidir.
2. *Özgünlüğü kontrol etme:* Araştırmacı, araştırmacının ilerleyen safhasında problem yaşamak için erişilen dokümanların özgünlüğünü kontrol etmelidir.
3. *Dokümanları anlama:* Dokümanlara eriştikten sonra anlaşılır olabilmeye yönelik çalışmalar yapılır.

4. *Veriyi analiz etme*: Doküman inceleme diğer veri toplama araçları ile beraber kullanıldığı takdirde karmaşık bir veri analizine ihtiyaç olmayabilir. Fakat incelemenin tek veri kaynağı olduğu durumlarda veri, araştırmacının hedefine göre kapsamlı bir muhteva analizine tabi tutulur.
5. *Veriyi kullanma*: Verinin kullanılabilmesi için kurum ve kişilerden izin alınması, dokümanda ismi geçen kişi, zümre ve kurumların isimlerinin gizli tutulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- URL (2021). [http://www.safakbasa.com.tr/yuklenen_akademik_calismalar/51-DOKUMAN_ANALIZI_\(SUNUM\).pdf](http://www.safakbasa.com.tr/yuklenen_akademik_calismalar/51-DOKUMAN_ANALIZI_(SUNUM).pdf)Erişim tarihi: 13.01.2021
- Ertan, Hayri. (2013). *Araştırma Yöntem Ve Teknikleri II*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Karasar, Niyazi. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kısa, Nuray. (2020). Bilimsel Araştırmalarda Kullanılan Veri Toplama Araçları. *Bilimsel Araştırma Teknikleri Ve Etik*. (Editör: Necati Cemaloğlu). Ankara: Pegem Yayınları.
- Örücü, Deniz. (2020). Kaynak Tarama Ve Raporlaştırma. *Bilimsel Araştırma Teknikleri Ve Etik*. (Editör: Necati Cemaloğlu). Ankara: Pegem Yayınları.
- Cemaloğlu, Necati. (2011). Veri Toplama Teknikleri (Nicel-Nitel). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (Editör: Abdurrahman Tanrıoğen). Ankara: Anı Yayınları.
- Kaptan, Saim. (1991). *Bilimsel Araştırma Ve İstatistik Teknikleri*. Ankara: Tekişik Web Ofset.
- Baş, Türker & Akturan, Ulun. (2008). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kıral, Bilge. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi". *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 178
- Uysal, Funda. (2020). Veri Toplama Süreçleri Ve Analiz Yöntemleri. *Bilimsel Araştırma Teknikleri Ve Etik*. (Editör: Necati Cemaloğlu). Ankara: Pegem Yayınları.